

کهرنه قالی به فر، جهنگه جوانه کانی شاعر

خویندنه وهی شاعری «شهریک شیرنتر
له ناستی» ی قوبادی جهلی زاده

نه کره ميهرداد
(سلیمانی)

ئیلیهت). (۱)

ئه مجاره یان قوبادی جهلی زاده، به زمانی روت و ساده و خاوهنی وینای ناشکرا و هونه رمه ندانه له ههسته شاعیرییه کانی خویه وه ده مانباته نیتو مانای جوان و خه باتکارانه ی شاعر و به ره و جیهانی به فر و سروشت و هینده ی سپیتی له گه لمان دیت بۆ نه خشانندی تابلۆ جوانه کانی به فر. پاشان به ههستی شاعری و کارامه یی وینا جوانه کانی ناشنامان ده کات به که شه بزیتو و زیندوه کانی به فر و له ستایشی ئه و سروشته جوانه دا ره هه نده کانی دۆزینه وه و خه یالدان به دی ده کات و راستییه کی سه روو واقیع و لوجیک، له ئیستا و ئیره دا به یان ده کات. شاعری قوباد له ستایشی به فردا (سروشت) هونه رتیکی هه لقلولاه له ده روونی پر ئه زموونی شاعیرانه و به وته ی (ویلیام وردزورس) شاعیری رۆمانسی ئینگلیزی: شاعر جۆشانی بیده سه لاتی ههسته به هیتزه کانه. (۲)

هونه ر ده بیته جیلوه ی غه ریزه ی ئه فرینه ری مرۆف بۆ ئه وه ی که ئه و که مایه سییه ی له م جیهانه دا ههستی پیده کات، پری بکاته وه و سه ره نجام سروشت له لای شاعر، یان هونه ر، نه ک ته نیا تابلۆ و په یقی هه یه، به لکو خاوه ن گیانیکی زیندووشه. به م شپوه یه قوباد له وه سف و وینا و ستایشی به فردا ده مانکاته خاوه ن گیانیکی پر له تابلۆ و په یف و خه بات.

بۆ ئه وه ی بتوانم باشته مه بهستی خۆم له خویندنه وه ی ئه م شاعره دا ده ربهرم، سه ره تا ده بیت خودی ئه م پیشه کییه باشته به یان بکه م و خوینهر ئاگادار بکه مه وه له م هه مو به شان و بال هه لدا نه دا. من له پیشدا باسی به ریا کردنی شو رشیکی له هه ستیاریم کرد بۆ شکانندی شپوه باوه کانی زانین و به هادان که هه مو رۆژیک پییان ناشنا ده بین، ناوینشانی شاعره که ده بیته سه ره تایه کی زۆر باش بۆ سه لماندی به ریا کردنی گۆران له هه ستیاریمان. (شهریک شیرنتر له ناستی) هه ر له یه که م ساته وه پیمان ده لتی که ناشتییه ک له لایه ن ده سه لاتدارانه وه په یدا نابی و

له بهر ئه وه ی شاعر ده توانی شو رشیکی له هه ستیاریمان به ریا بکات، یان هۆیه ک بیت بۆ شکانندی شپوه باوه کانی زانین و به هادان، که هه میشه له ره وشی سازبوندان هه ر به و پیه شه ده توانی ژیان، یان به شیک له بوونمان سه ره له نو ی په یدا بکاته وه. شاعر به شپه یی، یان به پرتاو ده توانی دلیمان له ههستی قوولمان ئاگادار بکاته وه، ئه و ههسته بی ناوانه ی که گه وه هری بوونی ئیمه پیک ده هین، گه وه هریک که به ده گمه ن ده توانین برینداری بکه یین، یان ره خنه ی لی بگرین، چونکه ژبانی ئیمه له ناچاری په یوه ست بوون، یان پابه ندبوون به جیهانی به لگه دار و بینراو رزگار ده کات (ت.س.

داهینه‌رانی له نمونه‌ی قوباد، وپرای ئه‌وه‌ی له شته ساده‌کان، دنیا‌یه‌ک جوانی و خه‌بات ده‌نه‌خشیتن، سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی لاواز و په‌راویزه‌کان ده‌که‌نه‌ خاوه‌نی دید و هۆکاری په‌خه‌یی و جوانکاری، هه‌ر له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا جوړتیک له تاییه‌تمه‌ندی بۆ خۆیان ده‌پارتیزن و به‌رانه‌تیک‌ی شیعی، یان جوانکاری بۆ ئیتمه‌ش به‌یان ده‌که‌ن. قوباد ده‌یه‌وئ جوړتیک له باوه‌ر، جوانکاری و په‌خه‌ بۆ خۆی ئاشکرا بکات و بانگه‌وازی ئه‌وه‌ش ناکات که شیوه‌یه‌کی باو و هۆکار‌تیک‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی گشتی ده‌سازین، به‌لکو پیمان ده‌لێ (دیاره به‌زمانی شیعی و ئیستیتیک‌ی) من به‌مجۆره‌ خه‌بات ده‌که‌م و به‌و شیوه‌یه‌ش په‌خه‌ ده‌گرم و خۆم له شیوه‌ باوه‌کانی نه‌ریتی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی دوور خسته‌وته‌وه و ته‌نانه‌ت له په‌وشه باوه‌کانی ئه‌ده‌ب و هونه‌ری کوردیش دووره و سه‌رته‌نجام ده‌بیته‌ خاوه‌نی جوړتیک‌ی تاییه‌تی له وتار.

په‌یقی شیعر له فه‌زای تیکستدا

دیاریکردنی جیگای تاییه‌تی په‌یقی ئه‌ده‌بی وه‌کو به‌لگه‌یه‌ک بۆ هیما جیاوازه‌کانی هۆشمه‌ندی له‌ناو ژانر، یان ده‌قه جیاوازه‌کاندا، به‌ره‌مه‌تیک‌ی شاعیرانه‌یه له ته‌وه‌ری هه‌ستیا‌ری زانستی مرقفایه‌تی هاوچه‌رخ، که له یه‌کانگیربوونی زمان (وه‌کو پرووی راسته‌قینه‌ی ئه‌ندیشه) له‌گه‌ڵ فه‌زادا (که‌شیتیک که له ده‌لاله‌تی ئه‌ودا و له ریتیک‌ی کۆمه‌لایه‌تی له جیاوازییه‌کانی خۆی به‌یان ده‌کات) په‌یدا ده‌بیت (جولیا کریستیف). (۳)

فه‌زای شیعی (شه‌ریتیک شیرنتر له ناشتی) فه‌زایه‌کی بیلا‌یه‌ن و سپی و پاک و بیگه‌رده که (به‌فره) و له ویدا زنجیره‌یه‌ک له جیاوازییه‌کان، له تابلۆکان و له جه‌نگه جیاوازه‌کانی شیعی خۆیان به‌یان ده‌که‌ن. به‌ پروای من قوباد زۆر چاک‌ی کردووه که که‌شیتیک‌ی ئاوا بیلا‌یه‌ن (Neutral) ی هه‌لبژاردووه تا له‌ویدا به‌هۆی زمانی پرووت و ساده‌وه، که زمانیک‌ی لایه‌نگر و بارگه‌ کراو نییه به مانا پیشه‌خته‌کان، ئه‌ندیشه‌ی خۆی به‌یان بکات و ئه‌و هه‌موو وینا جوانانه‌ش له مانای به‌فردا نه‌خشین بکات. بۆ چاکتر روشن کردنه‌وه‌ی فه‌زای شیعی له کارکردی شیعی‌دا، سه‌رده‌تا ده‌بی ئاسته‌کانی فه‌زای ده‌ق بناسین که کۆمه‌لایه‌تی مانا و په‌هه‌ندی شاعیرانه له‌و که‌شه‌دا رۆلی خۆیان ده‌بین، که ئه‌وانیش: نووسه‌ر (بکه‌ر)، خوینهر و زه‌مینه‌ی شیعییه. که ئه‌مانه‌ش، یان به‌شیوه‌ی ئاسایی کاریگه‌ری خۆیان ده‌بیت (واته په‌یقی شیعی ناو ده‌ق هه‌م له‌گه‌ڵ نووسه‌ردا، یان له‌گه‌ڵ

مانای وایه له پانتاییه‌کی زۆر فراوانتر و جه‌ماوه‌ریترا پرس‌ی تیکۆشان ده‌خه‌ینه‌ روو، که‌سانی زیاتر خۆدان ده‌بن له مانا‌کانی به‌رگری کردن له ماف و ئازادییه‌کانیان.

له‌م شیعی‌ره‌دا قوباد به‌ په‌یف، وینا و شیوه تاییه‌تییه‌کانی خۆی له سرووداندنی شیعی‌دا پیمان ده‌لێ که ده‌توانین به‌ شته زۆر ساده‌کان جه‌نگی شیرین و په‌وا به‌ریا بکه‌ین، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر ئه‌و هۆکارانه‌ی جه‌نگ خۆدی سروشت، یان هه‌سته ساده‌کانی ژیا‌نیش بیت. پاشان هه‌ر له روانگه‌ی ساده‌یی ژیا‌ن و هه‌ستی ناخمانه‌وه په‌لمان ده‌گریت و یه‌که یه‌که ده‌مانبات بۆ (کۆنه‌که) و له‌وئ که‌وشی کۆنه‌ی زستانی، گۆره‌وی به‌ن و پالتۆی خوری و ملبه‌چی نه‌رمان بۆ ده‌کری و به‌ره‌و شاخی ئه‌زمه‌مان ده‌بات. هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه له هه‌سته‌کانی لاواز و هه‌زاره‌کانه‌وه به‌ به‌فر ئاشمان ده‌کات و هه‌ر به‌هۆی ئه‌وانیشه‌وه، یان له‌گه‌ڵ ئه‌وان ده‌مانباته لووتکه‌ی ئه‌زمه‌ری به‌فراوی و ئه‌مجاره‌یان له به‌فری ئه‌زمه‌ردا، وه‌کو جارێ ته‌نیا پیشمه‌رگه (قاره‌مان) و سه‌ریاز (ده‌سه‌لات) نابین، به‌لکو کور و کچه ئه‌ویندار و لاوه‌کان که به به‌رگی کۆنه، خۆیان پۆشیوه ئه‌زمه‌ر ده‌که‌نه مه‌یدانی جه‌نگی شیرین و چیدیکه چاره‌روانی ناشتی په‌یدانه‌بووی قاره‌مانه درۆزنه‌کان نابن، چیدیکه چاره‌روان نابن!

ئه‌وکاته‌ی شاعیرتیک، هونه‌رمه‌ندیک، یان بیاریتیک ده‌یه‌وئ که په‌نگ و پرووی ئه‌فراندن به‌ ساده‌یی و سروشتی ژیا‌ن به‌خشیت و خه‌لکانی لاواز و په‌راویزیش، که خۆیان به‌شیتکن له ساده‌یی و سروشتی بوون، ده‌که‌نه خاوه‌ن هه‌ستی داهینه‌ر و له هه‌لویتستی خه‌بات و گشتیدا به‌شداری ده‌که‌ن. پاشان هه‌ر ئه‌و شاعیر و هونه‌رمه‌ندانه پیمان ده‌لێن، ئه‌گه‌ر ده‌سه‌لاتداران، قاره‌مانه‌کان و سه‌پینراوه‌کان هه‌موو شتیان زه‌وت کردبێ، به‌لام خۆ ناتوانن ساده‌ییمان داگیر بکه‌ن، (ئه‌گه‌رچی زۆر جار نا‌هیلن له‌و ساده‌یی به‌هره‌مه‌ند بێن و هه‌ستی ساکاری مرقفانه‌مان بریندار ده‌که‌ن!) و ده‌روومان کۆنترۆل بکه‌ن، ئیتمه‌ش هه‌ر ته‌نیا ئه‌و سه‌نگه‌رانه‌مان هه‌بێ، به‌ یارمه‌تی ئه‌و داهینه‌رانه ده‌چینه هه‌لویتستی ئه‌فرینهر و ده‌بینه خاوه‌نی هه‌لومه‌رجیک‌ی باشتر و په‌نگ و پروویه‌کی سه‌روو واقعی سه‌پینراو و لۆجیک‌ی ده‌سه‌لاتدار ده‌ده‌ین به‌ ژیا‌نی خۆمان، له‌م باره‌یه‌وه پاولۆ کۆیلۆی رۆمانووسی به‌رازیلی ده‌لێ: ئاگادار بن، هیچ له‌وه گرنگتر نییه که په‌نگ و پرووی داهینه‌رانه به‌ ساده‌یی ژیا‌ن به‌خشین.

جیگیر، به لکو وهکو گفتوگۆی نیوان فرهیی ئاستهکانی نووسەر، خوینەر (یان کهسایهتی دیکه) و زهمینهکانی ئیستا و پیشینه، له راستیدا قویاد هه موو ئه مانه ی زۆر چاک لهو شیعره دا په یف و مانا کردووه.

باختین، به ناساندنی (رۆلی تیکست) (قویادیش به نووسینی دهقیکی شیعی) وهک به شیککی که مینه له پیکهاته ی کۆمه لایه تی، تیکست دهخاته ناو چوارچێوه ی کۆمه ل و میژوو. کۆمه ل و میژوو یه ک که له م رووه وه خوشیان دهینه چهند دهقیک (له لای قویاد چهند تابلۆیه ک له به فر) که له لایه ن نووسه ره وه ده خوینرتیه وه و نووسه ر به سه ره له نووی نووسینه وه ی ئه م تیکستانه (کۆمه ل و میژوو) نه خشی خۆی ده بینێ له لای نووسه ر، یان شاعیر بونیادیک ده بیته چهند بونیاد و کات ده بیته فره کات و له م ئالوگۆره دا له میژوو ی نه ریتی، یان تاک ره هه ند، یان میژوو ی دا برا و فره تر ده رۆین و ده ربا زبوون له م تاک ره هه ندی و تاک مانایه ی کۆمه ل و میژوو، به هۆی نووسینه وه، یان شیعره وه رووده ات (5). دیسان پیوست ناکات هه ر یه کیک له و مانا و ره هه نده جیا وازانه ی شیعره که باس بکه م، چونکه قویاد له م شیعره دا له کۆمه ل و میژوو ی سه پا و رزگارمان ده کات و ده مانباته لای په راویز کراوه کان، لای شاعیره کان، لای کیژ و کوره ئه وینداره کان زانکۆ، لای پیشمه رگه ی دیرینی مالی سارد و سه وه ک به فر، لای مه یخۆره به فر په رسته کان... تاد. به کۆمه لگا و میژوو یه کی دیکه ئاشنامان ده کات و له روانگه ی نه ریتی و سه پاوی تا ئیستای کۆمه لگای میژوو یی خۆمان رزگارمان ده کات و ئه م جار ه یان له روانگه ی ئه وان ه وه باسی به فر و جه نگه کانی به فر و ئایدیاکانی شیعرمان بۆ به فر ده کات.

به م شیوه یه په یقی شاعیرانه ده بیته په یقی چهند ئاواز و چهند لایه ن و چهند توانا و پشت به لۆجیکێ ده به ستی که له مه نتیقی گفتوگۆی هیتماگه ری فراوانتر ده بی و له به رانه ر فه ره نه نگی په سمی و باودا بوونی خۆی ده سه لمی. بۆ چاکتر ناسینی ئه م مه نتیقه فره ئاواز و فره ره هه نده جارێکی دیکه ده چینه لای میکائیل باختین و ئه و یه که م که س بوو ئه مه ی ناسی و له بونیادی کۆمه لایه تیدا ناوی ده نی (که ره نه قالی) و وتاری که ره نه قالی له یاساکانی ریزمان و ماناناسی و نه ریتی کۆن فراوانتر ده روا و له هه مان کاتدا نارهبازی کۆمه لایه تی و سیاسیش ئافه رین ده کات. گرنگترین تایبه تمه ندی که ره نه قالی خه نده یه، به لام خه نده ی که ره نه قالی خه نده یه کی چهند لایه ن و چهند ئاواز و چهند که سه سایه تی و

خوینه ردا ئاو یزان ده بی)، یان به شیوه ی ستوونی پێناسه ده کری، که (په یف له ناو ده قدا ده یه ویت شیوه یه ک له روخساری ئه ده بی، یان زمانی شیعی ئاراسته بکات). (4)

به مجۆره تیکست ده بی به نیوانکاری چهند تیکستی و چهند هۆش و ئه زموونیک و زمانی شاعیرانه ش به لایه نی که مه وه خویندنه وه یه کی فره و زیاتر باس ده کات. په یقی ئه ده بی له ریگای هه ر سێ ئاستی (نووسه ر، خوینه ر، زهمینه) ده بیته کۆمه لیک پیکهاته ی په یف و مانایی، یان وهکو کۆمه لیک له فره یی خۆی ده بینێ و سه ره نه نجام زمانی شاعیرانه له فه زای ده روونی ده ق، یان تیکسته کاندایه بیته زمانیکی فره ره هه ند و فره لایه ن.

قویاد هه ر له سه ره تای شیعره که وه هه موو ئه م شتانه مان به ناراسته وخۆ و به ده لاله تی شیعر پێده لیت و به مجۆره کردنی (به فر) به فه زای شیعی وه کو ره مزیک بۆ بیلا یه نی، بپه نگی و ره نگدانه وه ی هه موو ره نگه کان تییدا، به کاره یسانی زمانیکی شیعی رووت و ساده، ده برینی ئه ندیشه یه کی زۆر رۆشن، به لام شاعیرانه و ره خه گرانه، نه خشانندی تیکست و تابلۆی جیاواز و ته نانه ت ناکۆک له گه ل یه کدی بۆ گه یاندنی ماناکانی دیکه ی په یامی ئه ده بی و سه ره نه نجام گو یزان ه وه ی په یف و وینای شیعی بۆ نیوانکاری تیکسته کان و به کاره یسانی زمانی شیعی فره ره هه ند و فره لایه ن. خو شبه ختانه پیوست ناکات که من هه ر یه کیک له تابلۆکان و ده قه کانی شیعی به فر باس بکه م، چونکه ئه و زۆر به رۆشنی و ئارامی په یامه گرنگه کانی خۆی له تابلۆ و ده قه کاندایه ئاراسته کردووه.

جولیا کریستیفا له کتیبی (په یف، ئاخواتن، رۆمان) دا زاراوه ی (نیوان تیکستی)، یان (په یقی خاوه ن چهند بیر و ئاواز) باس ده کات و ده لێ: میکائیل باختین، نووسه ر و لیکۆله ری فۆرمالیستی رووس هه ر له سه ره تای کاربه وه له جیاتی جیگیرکردنی به شه کانی تیکست (یان سه پاندنی ده قیکێ دیاریکراو به سه ره ئه وانی دیکه دا) نمونه یه ک ده خاته روو که له ویدا پیکهاته ی ئه ده بی له خودی خۆیدا (بوونی نییه) به لکو به پێوه ندی و پشتیوانی له گه ل پیکهاته کانی دیکه دا روو ده ات. ئه وه ی که ره هه ندی جوولاو، یان گۆراو به تیکست ده به خشی له م وته یه ی باختیندا چاکتر به یان ده بی، که ده لێ: به ره مه می ئه ده بی وه کو یه کانگیربوونی ئاسته کانی تیکست، نه ک یه ک روانگه، یان یه ک مانای

کاووه و پهیکه‌ری (دوو دهسته‌که) که په‌کنانگرن و بۆینباخی ئارامیش ده‌ست ناکه‌وێت، چونکه په‌یکه‌ره‌که‌ی ئارامیش له‌وێ نه‌ماوه و له‌م ولاته‌دا هه‌یمان و ره‌مزێک بۆ قاره‌مانه‌کان به‌دی ناکرێت، له‌م ولاته‌دا قاره‌مان باریان پێ کراوه، له‌م ولاته‌دا ره‌مزێک بۆ قاره‌مان نه‌ماوه.

وینا و مانای شیعی قویاد هه‌ر له‌ شیعی (شه‌هید به‌ ته‌نیا پیاسه‌ ده‌کات) وینا و مانایه‌کی پۆزه‌تیفی و نه‌ریتی نییه و لێره‌شدا وه‌کو تا ئیستا شیعی ستایشی کوردی بۆ قاره‌مان و سه‌رکرده‌ و ره‌مزه‌ کۆنه‌کانی کوردایه‌تی ناسروودین، به‌لکو پیمان ده‌لتی که ئه‌وانیش وه‌کو جاران نه‌ماون و ئیستا قاره‌مانه‌ ره‌مزه‌کان خه‌ریکی کاری دیکه‌ن و قویاد ئه‌لته‌رناتیشیک، یان چه‌ند ئه‌لته‌رناتیشیک بۆ خه‌باتی نه‌ریتی پێشیار ده‌کات، که هه‌مووان ده‌توانن به‌شێوه‌ی خۆمان تێیدا تێکۆشه‌ر و خه‌باتکارین. ئیسه‌ ده‌توانن به‌ رووت بوونه‌وه‌مان له‌گه‌ڵ یاره‌کانماندا جوانترین مانا‌کانی دیکه‌ی ژیان (نه‌ک هه‌ر ته‌نیا مانای قاره‌مانی و پێشمه‌رگانه‌ و سه‌رکرده‌) بخوێنن، ئه‌وه‌کاته‌ی که مستیک به‌فر ده‌که‌ینه‌ پیا‌له‌ی مه‌ی هه‌لبه‌ژاردنیک و ره‌نگایه‌کی دیکه‌ بۆ ژیان و ژبانه‌ستی په‌یدا ده‌که‌ین و ته‌نانه‌ت به‌هۆی به‌فره‌وه‌ باوه‌شیک پشکو‌ده‌که‌ینه‌ خه‌لوه‌تگه‌ی پیری و به‌ نووری کل چاوی پیره‌ژن و دیده‌ی پیره‌میردان ده‌ره‌ژن و ته‌نانه‌ت تابلۆیه‌کی زۆر جوان له‌ژبانی ساده‌یی هه‌موومان ده‌نه‌خشین که بۆنی خورما و رۆن ده‌کات به‌ سه‌رمانا و ئه‌م شاعیره‌ هه‌نده‌ سه‌ر به‌ ژبان و سروشتی ژبانه‌ که ساده‌یی و خوارده‌ ساده‌کانی هه‌ژاران، یان به‌شیک له‌ ژبانی هه‌موومان له‌بیر ناکات.

به‌لای منه‌وه‌ له‌ هه‌مووی جوانتر و والا‌تر له‌م شیعه‌دا (هه‌روه‌ک باختین ده‌لتی) خه‌نده‌ی که‌رنه‌قالی شیعی قویاده، قویاد (هه‌روه‌کو من ده‌بناسم له‌به‌ر ئه‌وه‌ی زۆر پابه‌ندی ئافه‌رت و ژبانه‌، که سه‌هرچاوه‌ی زۆریه‌ی خو‌شیه‌کانن) چۆن هه‌میشه‌ لێو به‌خه‌نده‌یه‌، هه‌ر به‌و جۆره‌ له‌م شیعه‌دا ئه‌وه‌په‌ری قویادتی خۆی نیشان داوه‌ و تاکو‌تایی شیعه‌که‌ به‌رده‌وام خه‌نده‌وارمان ده‌کات، ئه‌گه‌رچی هه‌ندیک جار باسی مه‌رگه‌سات و لایه‌نه‌ ناخۆشه‌کانی ژبانه‌مان بۆ ده‌کات. دیاره‌ شاعیرێک که سه‌ر به‌ ژبان و ساده‌یی ژبان و په‌راویزه‌کاره‌کانی ژبان بیت، ده‌بێ خه‌نده‌ی ژبان له‌ شیعی و لێوی نه‌بێت، خه‌نده‌ی قویادیش خه‌نده‌یه‌کی ئارامی په‌خه‌نگه‌.

سرووداندنی شیعی و بیرکردنه‌وه‌ی شیعی

دیدگای پۆل فالیری به‌رانبه‌ر به‌ شیعی و بیرکردنه‌وه‌

هه‌لومه‌رجی تێدايه‌. له‌لای باختین مه‌نتیقی که‌رنه‌قالی خه‌نده‌وار لۆجیکی درۆ و راستی نییه (واته‌ مه‌نتیقی چه‌ندایه‌تی و چۆنایه‌تی زانست و فه‌ره‌هنگی باو) به‌لکو دیدگایه‌کی چۆنایه‌تی وایه‌ که‌سه‌ له‌ویدا یاریزان ته‌ماشاکه‌ریشه‌، وێرانکاری به‌ سازبوونه‌وه‌ ئه‌نجامی ده‌بێت و مه‌رگ په‌کسان ده‌بێت به‌ سه‌ره‌له‌نوێ له‌دایک بوونه‌وه‌ (٦). که‌سانی ناو که‌رنه‌قال هه‌م یاریزان و هه‌م ته‌ماشاوێن، ئه‌وه‌ که‌سانه‌ هه‌م (بکه‌ر) و هه‌م (به‌رکارن)، هه‌ر یوه‌ خه‌نده‌ی که‌رنه‌قال په‌کێکه‌ له‌ شێوه‌ سه‌ره‌که‌یه‌کانی راسته‌قینه‌ی جیهان.

له‌ خوێندنه‌وه‌ی ئه‌م شیعه‌دا دروست ئه‌م شتانه‌ی که باسم کردن و له‌ باختین به‌ قه‌رز وه‌رم گرتوون ده‌بیرن:

١- فه‌زای شیعه‌که‌ فه‌زایه‌کی که‌رنه‌قالیه‌، که له‌ویدا هه‌موومان یاریزان و ته‌ماشاوێن.

٢- کۆمه‌ل و میترووی نه‌ریتی کۆمان ده‌ریاز کردووه‌ و هاتووینه‌ته‌ سه‌رده‌میکی دیکه‌، یان چه‌ند سه‌رده‌میکی دیکه‌، له‌ به‌فری شیعی قویادا چیدیکه‌ چیا‌ی ئه‌زمی مه‌یدانی پێشمه‌رگه‌ (قاره‌مان) و سه‌ریاز (داگیرکه‌ر) نییه‌، به‌لکو خه‌لکانی ساده‌ و به‌ کۆنه‌ پۆشراو له‌ویدا یاری و ئه‌وین ده‌که‌ن، چیدیکه‌ پێشمه‌رگه‌ قاره‌مان و ئازا و لاوه‌ جه‌ربه‌زه‌کان نین، ئیستا زۆریه‌یان پیر و سه‌رسپی و سینگ سپی و ما‌ل سپین و وه‌کو به‌فر بێ کاسه‌ و بێ گه‌رمین.

له‌ کاتی‌دا که‌ فه‌زای ئه‌م شیعه‌ به‌فره‌ و له‌ روانگه‌ی په‌که‌مدا وادیاره‌ به‌فر په‌لمان ده‌گرێ و بۆ ئه‌زمیانه‌ ده‌با، ده‌مانباته‌ لای ما‌لی خۆر و ئاسمان، به‌تابلۆ جوانه‌کانی خۆی و رمبازینی ئه‌وینداران ئاشنا‌مان ده‌کات، ده‌مانباته‌ لای شه‌رێکی شیرنتر له‌ ئاشتی سه‌رکرده‌ بێواده‌کان، ده‌مانکاته‌ میوانی پێشمه‌رگانی جاران جه‌ربه‌زه‌ و ئیستا ما‌ل سارد و سه‌ر، به‌لام ئه‌وه‌ی له‌ هه‌مووی گه‌رنگه‌تره‌ و ده‌بیته‌ لووتکه‌ی ئه‌فراندنی شیعی، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه‌ که به‌فر به‌م هه‌موو (بکه‌رتی) و چالاکیانه‌وه‌، ده‌بیته‌ به‌رکار و به‌فری یاریزان ناچار ده‌بێت بیه‌تته‌ ته‌ماشاوێن ئه‌وینداران، ئاشتی په‌یدانه‌بوو، ما‌لی سارد و سه‌رکه‌کان و دیه‌نه‌ جوانه‌کان و ئه‌وینداره‌کانی سلیمانی و خائین و رێبویه‌کانی ناو کۆمه‌ل. له‌م شیعه‌دا قاره‌مان تا سه‌ر قاره‌مان نییه‌ و ئیستا زه‌لیله‌ و ما‌لی سپی ده‌چیتته‌وه‌، سه‌رکرده‌کان به‌ خائین و رێبویه‌کان ده‌وره‌دراون و خه‌ریکه‌ ری هه‌له‌ ده‌که‌ن بۆ بیابان و نه‌به‌ردی جارانیان داوه‌ به‌ په‌له‌وپایه‌ و مۆنیکاو شه‌وانی سوور، سه‌ره‌نجام به‌فر ده‌بیتته‌ ته‌ماشاوێنکی بێده‌سه‌لات و بێگه‌ردی په‌یکه‌ری

له پیناوی مانادا. (۸)

زۆریه‌ی شاره‌زایان و لیکۆله‌روه‌وه‌کانی شیعر له‌گه‌ڵ دیدگای ئیلیه‌ت هاویران و ئه‌و شیعرانه‌ی که به‌مانایه‌کی دیاریکراو، یان بۆنه‌یه‌کی دیاریکراو سنووردارد، ئه‌و شیعرانه‌ن که ته‌مه‌نیان کورته و ناشتوانن بینه‌ خاوه‌ن په‌یامیکی شیعی و سه‌رئه‌نجام بیرکردنه‌وه‌ش ده‌دۆرین.

بۆ زیاتر رۆشنکردنه‌وه‌ی مه‌به‌ستی خۆم له‌ سرووداندنی شیعر و په‌یامی شیعی، دیسان په‌نا ده‌بمه‌ به‌ر لیکۆلینه‌وه‌ی ت. س. ئیلیه‌ت و له‌ سالی (۱۹۵۳) دا لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی به‌ناوی «ده‌نگی سیانه‌ی شیعر» (۹) نووسی و له‌ویدا سێ ده‌نگی تایبه‌تی و جیاوازی بۆ بیرکردنه‌وه‌ی شیعی باس ده‌کات:

یه‌که‌م: ده‌نگی شاعیر که له‌گه‌ڵ خۆی ده‌دوێ.

دووم: ده‌نگی شاعیر که له‌گه‌ڵ ئیمه‌ ده‌دوێ.

سێهه‌م: ده‌نگی شاعیر کاتیک که که‌سایه‌تییه‌ک، یان که‌شیکه‌ی نمایشی ده‌خولقیته‌ی بۆ ئه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ شیعردا بدوێ، له‌لای قوباد ده‌نگی سێهه‌م ده‌بیتته‌ به‌فر.

قوباد به‌فر ده‌کاته که‌شیکه‌ی نمایشی و له‌ویدا له‌گه‌ڵ یاده‌وه‌ری و ئه‌زمونه‌کانی خۆی، له‌گه‌ڵ ئیمه‌ی کوردا (ئه‌وینداران، بازاری کۆنه، خه‌له‌تگه‌ی پیری، ژنه‌ پروته‌کان، پێشمه‌رگه، سه‌رکرده و قاره‌مانه‌کانی ولات، شاعیر و مه‌یخۆزه‌کان... تاد) له‌گه‌ڵ تابلۆ جوانه‌کانی شیعریشدا ده‌دوێ:

به‌فر ئه‌و هه‌موو سه‌رمايه، له‌کۆتیه‌ ده‌هێنێ؟

که‌مالی ئه‌وه‌تا به‌ ته‌نیشته‌ خۆزه‌وه.

ده‌نگی یه‌که‌م، شاعیر له‌ کاری نووسیندا یه‌ک لایه‌نه‌ دل‌به‌سته‌یه‌ی خۆی بۆ (شت) یان (بابه‌ت) یه‌ک ده‌رده‌په‌ری که هه‌ر له‌گه‌ڵ وتنیان نامێن و جیگای تایبه‌تی خۆیان ده‌ده‌ن به‌ شیعر. ئه‌و پێشمانمان ده‌دات که شیعیکی له‌م بابه‌ته، هه‌ر شپوه‌یه‌کی هه‌بیت، شیعیکی تاقانه‌یه و له‌ دنیای شیعردا نهمر ده‌میتیتته‌وه. قوباد هێنده‌ی ده‌یه‌وێ په‌یام و مانای شیعی و ره‌خه‌سازای خۆی بگه‌یه‌نێ، هه‌ر به‌و راده‌یه‌ش وه‌فادار ده‌میتیتته‌وه بۆ دنیا تایبه‌تییه‌که‌ی خۆی، که دنیای جوانی و رووتی و ئه‌قین کردنه و ئه‌مجاره‌ له‌ به‌فرادا و به‌هۆی به‌فره‌وه‌ ئه‌زمونی ئه‌وینداری و عاشقی خۆی جوانتر و سپیتر ده‌نه‌خشیتن:

جاران به‌فری شاخ، هه‌ر شوێن پیتی که‌و و

که‌له‌کۆی و شوێن پیتی پێشمه‌رگه‌ بوو.

که‌چی ئیستا

جی پیتی ژن و جی پیتی عشق و

به‌مجۆره‌یه: چه‌مکی شیعر به‌ زۆری له‌ به‌رانبه‌ر چه‌مکی بیرکردنه‌وه‌دا (به‌تایبه‌تی بیرکردنه‌وه‌ی په‌تی) په‌یاده‌یه‌ی. خه‌لک هه‌روه‌کو چۆن ده‌لێن خه‌یرو شه‌ر، جوان و ناشیرین، گه‌رم و سارد هه‌ر به‌و شپوه‌یه‌ش ده‌لێن شیعر و بیرکردنه‌وه‌ی په‌تی. زۆریه‌ی خه‌لک به‌بێ تێرمان و بیرده‌که‌نه‌وه‌ که کاری شیکردنه‌وه‌ی شیعر هه‌ولتیکه‌ له‌سه‌ر بناغه‌ی ئیراده و وردبینی په‌یدا ده‌بێ که به‌هۆی هۆشیاری و به‌هاوکاری جوانیه‌کانی ئیله‌هام و جۆشه‌کانی هه‌ست و په‌یث و وینای خه‌یاله‌وه‌ که خۆیان نیشانه‌کانی شیعرن، هه‌ر له‌سه‌ره‌تای وشه‌کانه‌وه‌ په‌یدا ده‌بن. هه‌ستی ده‌هێنه‌رانه‌ که به‌هۆی سه‌رسامی و خۆشییه‌وه‌ ده‌بینه‌ خاوه‌ن ده‌سه‌لاتی شیعر، تا هه‌تایه‌ شیعر له‌ هه‌ر جۆره‌ ره‌خه‌نه و نه‌باریه‌که‌ ده‌پاریزن، وته‌ کورته‌کانی (شیعر) کاری هۆشمه‌ندی دره‌خشان ده‌که‌ن و خۆشیان ده‌بینه‌ په‌یامی شیعر. (۷)

به‌رانبه‌رکیتی کلاسیکی نیوان شیعر و بیرکردنه‌وه‌ که له‌ رواله‌تدا به‌هۆی زمانه‌وه‌ ده‌رده‌که‌وێ، زاواوه‌یه‌که‌ زۆر به‌ ساده‌یی دیتته‌ سه‌ر زمان و ئیمه‌ خه‌یرا به‌ره‌و ئه‌و هه‌سته‌ ده‌با که به‌ په‌یثی رۆشن و ته‌واو ورد ده‌چینه‌ ناو زمانه‌وه‌ و تا ئه‌و سنووره‌ ده‌مانبات که پێویست ناکات بگه‌رێینه‌وه‌ بۆ ئه‌زمونی جارمانان به‌ سوود وهرگرتن له‌م به‌رانبه‌رکیتیه‌ (که ساده‌یی تێیدا له‌ هه‌موو شت گرنگتره) که ده‌بیتته‌ به‌هانه، به‌لگه‌ یان بناغه‌ی زه‌مینه‌ی تێگه‌یشتنمان له‌ شیعر. کاتیک خۆتیه‌ر له‌ شیعی قوباددا به‌ مانا و تابلۆکانی به‌فر ئاشنا ده‌بیت و به‌و زمانه‌ کورته‌ شیعییه‌ی ده‌بیتته‌ به‌شیکه‌ی بێ گه‌رانه‌وه‌ له‌ ئه‌زمونی شیعی و له‌ ئه‌زمونی ژبانی ئاسایی ئازاد ده‌بێ، تێده‌گات که بیرکردنه‌وه‌ له‌ په‌یامی شیعی ده‌بیتته‌ جۆزیک له‌ هه‌ستیاری به‌رانبه‌ر به‌ هونه‌ر و به‌رانبه‌ر به‌ خودی ژبانی خۆشی و خۆتیه‌ر ده‌توانێ به‌ (هه‌ستی ئه‌ده‌بی، یان شاعیرانه‌ی خۆی) به‌شدارێ له‌ به‌ره‌می شاعیردا بکات (به‌بێ ئه‌وه‌ی ده‌ستکاری بیروباوه‌ری شاعیری بکات) و ئه‌گه‌ر خۆتینه‌وه‌ی شیعر به‌و جۆره‌ نه‌بێ، نه‌ ئه‌ده‌ب له‌ کار ده‌بێ و نه‌ خۆتینه‌وه‌ی جیاوازی بۆ تێکسته‌ ئه‌ده‌بیه‌کان دینه‌ ئاراهه‌. کاربندی شیعر و ئامانجی ره‌خه‌نه (من پێم باشه‌ بلێم دووباره‌ خۆتینه‌وه‌، نه‌ک ره‌خه‌نه) به‌ شپوه‌یه‌کی گه‌شتی خاوه‌ن که‌شی ئازادان له‌ یه‌ک و هاوئاهاه‌نگ و جودا له‌گه‌ڵ یه‌ک سازگار ده‌بن و هه‌ر بۆیه‌ش ئیلیه‌ت ده‌لێ: شیعر ده‌بێ پێ به‌پیتی مانا، یان (بیرکردنه‌وه‌) خاوه‌ن هه‌ستی خۆی بێ، به‌لام ده‌بێ مانا له‌ پیناوی شیعردا بێ، نه‌ک شیعر

جی پیتی ماچ.

(منیش ده لیم جی پیتی ژن و جی دهستی عشق و جی لیتی ماچ)

به فر ئەو هه موو جوانییه

له کوپوه دههینتی؟

که تاسمان نه باخچهی تیدایه و

نه پۆلی ژنی پرووت

(قوباد له م زهمینه دا پیتشه و ترین شاعیری کورده بو نازایه تی سرووداندن له جوانییه کانی ژنی پرووتدا).

یان ده لتی:

به فر چهزی له پرووتییه (قوباد مه بهستی له خو به تی)

بۆیه بهر له وهی بیته خوار،

کراسه که ی ئەدا به هونرمه ندیك و

ئه ته که که ی به ره شه بایه ک و

ستیانه که ی به هه نار فرۆشیک و

دهر پیتکه ی به توحفه کر پیک.

(یان به شاعیریکی عاشق).

یان ده لتی:

که به فر که وت، رهق رهق

به لوعه که یان ده بیهستی،

که چی ژنه خرپنه که

که دهست دههینتی به سه ریا

دهر له چه

به لوعه فیچقه دهکات و

دهر له چه

خاو ده پیته وه!

(کی شه ی گه وه ی شاعیری له م به کسه ر خاو بوونه وه دایه). ئه وه ی وا دهکات که قوباد تا سه ر راستگۆ بیته له شاعیردا (که یه کییک له مه رجه گرنه گه کانی شاعیر و عشق راستگۆ بییه، دیاره له گه ل ره وش ی گشتیدا نا، به لکو له گه ل پابه ندی و پروا تایبه تیه کانی خودی شاعیر) ئه وه یه که ده زانی و ده بی شاعیر بو شاعیر و په یامی شاعیری بیت، نه ک موجامه له کردن له گه ل کۆمه ل و دنیای باودا. به م بۆنه یه وه ستیفان سپه ندر له وتاری (ئه ندی شه کانی شاعیری ئیلیه ت) دا ده لتی:

به گومانم له شاعیردا که له نیتوان توخمه کانی بیرباری و خود ناگایی و توخمه کانی هوشیاری و غه ربزییدا پتیه ندییه کی تایبه تی هه بیت که ئیلیه ت زۆر به گرنه گ و کاریگه ری ده زانی. نمونه ی ئه م پتیه ندییه، پابه ندی

نیتوان توانا داهینه رهکان و په یامه ره خنه گره کانه که له ناو ده قدا ده بیتریت. ئیلیه ت زاراوه ی (داهینه ر) وه کو هیزی غه ربزی و ناخود ناگایی شاعیر و وشه ی (ره خنه) ش وه کو هه ولتی هۆشیاری تیکۆ شه ر باس دهکات. ئاو یزان بوونی ئه م دوو توخمه له شاعیر و به ره مه ی ئه ده بییدا کاریکی زۆر گرنه گ و چاره نوو سسازه بو تیکست و پتیه ندی نیتوان بو نیادی فیکری و شتیه ی غه ربزی که ده بیته بناغه یه کی پتیه ست بو دوورغای شاعیر.

دهنگی دووهم: خوینه ر ده توانی باوهر و په یامی شاعیر بناسی، ئه گه رچی به شداریش نه بی له ئه فراندنی، خوینه ر ده توانی به لگه ی وا بو مه نتیقی ده روونی په یف و شاعیر باس بکات و بچیتته هه لوتستیکه وه که به رده وام به ره و به یان و به ها کانی ئه و شاعیره هه نگا و بنیت و هه ر به م بۆنه یه وه ئیلیه ت له باره ی شکسپیر ده لتی: خواستی ئه و، ئارامی ئیمه یه. (وهه می واقیعیه تی) په ییدا بوو له ده روونی شاعیر و واقیعیه تی زالی فه لسه فه ی (کۆمه لگا!) ی ده ره وه ی شاعیر. له لای قوباد و له م به فره ره نگینه و پر خه ندی که رنه قالی عشق، شه ره به فر، مه یخواردنه وه، ئه قسین کردن، دیدگامان بو جهسته پروته کان، ره خنه مان له هه لومه رچی زال و کۆچی قاره مان و فیداکاره کان و چاو برکتی ده سه لاتداران و سه رکرده کان له گه ل لمی بیابان و به ژنی دارخورما، له یه ک جودا ده بنه وه و سه ره ئه نجام ئه ندی شه کانی شاعیر نه ک ته نیا به لای خوینه ر، به لکو له سه ر خودی شاعیریش کاریگه ر ده بی و له مه ودوا شاعیر و ئیمه ش ئه م که شانه وه کو جو ریک له فی ربوون و هۆکاریک بو به ره مه مند بوون له ژیان و ره خنه ی ژیان ده ناسین و ده بنه هۆیه ک بو به هیت کردنی ههستی داهینان و هۆشیاری ره خنه کار.

ئایا پتیه او یستی و فره هنگی ده سه لاتدار ئه وه نییه که له خویندنه وه ی شاعیردا ناگاهانه و امان لی بکات تا هۆشمان له ته واوی هه ست، بییر و ئه ندی شه کانی شاعیر رزگار بکه یین و بچینه وه باو هشی فره هنگی ده سه لات، یان شاعیریش پیمان ده لتی (قوبادیش له م کاروانه دا رپوانیکی هه لکه وتووه) که بچینه نیتو دنیای په یقه وه و له ویتا بیینه به شیک له بابه تی تیکست و په یقی ئه ده بی، وه لامی ئه م پرسیاره له لای ئیلیه ت (۱۰) به مجۆزه یه: ده بی بچینه لای که سایه تی شاعیر و نامانجی شاعیر گه یاندنی (بابه ت) یان (ستراتیژ) نییه، به لکو سرووداندنی شاعیر گرنه گتره له بابه ت. هه ربۆیه شاعیر ناتوانی سنوورداری به بابه تیکی دیاریکراو. واژه ی سنووردار له هه ر په یف و بییریکدا ده بیته ماکی

نه زۆکی تیکست و په یقی ئه ده بی. هه رۆیه ئیلیهت له گه ل هه ر جوژیک له (تیۆری شیعر) ته یار ده بی و پابه ندنابی به (سیسته می کۆمه لایه تی، یان دینی، یان ئایدیۆلۆژی) و شیعر ناتوانی و نابیی یاساکانی ئه و سیسته مه به ره سمی بناسی.

دهنگی سییه م، ئافراندنی که شیکی نمایشی و قویادیش له که رنه قالی تابلۆ جوانه کانی به فردا هه سته قوولمان بییدار ده کاته وه و غه ریزه ی داهینه رانه و هۆشمه ندی ره خه گرانه مان ده بزۆینی و به خه نده ی شیعی خۆی به ره و جه نکه جوانه کانی په یف و دنیای هونه ر ئاراسته مان ده کات و شاعیر له که رنه قالی به فردا شوژی هه ستیاریمان ده سازینی و ده مانکاته خاوه نی بییریک، یان هۆکاریک بۆ شکاندنی شیوه باوه کانی و پیوه ره نه ریتیه کانی به هادانان که تا ئیسته له بونیادی کۆمه لایه تیماندا کاریان کردوه. شیعر ده توانی له هه سته قوولمان ئاگادار بکاته وه، ئه و هه سته بی ناوانه ی که ناوه رۆکی بوونمان پیک ده هین و ژبانی ئیمه له ناچاری په یوه ست بوون به جیهانی ده سه لاتدار پرگار ده کات.

په راویزه کان:

- ۱- ارغنون (فصلنامه فلسفی، ادبی، فرهنگی) شماره ۱۴، زمستان (۱۳۷۷)، دربارہ شعر.
- ۲- صالح حسینی، نیلوفر خاموش (نظری به شعر سه راب سپه ری) انتشارات نیلوفر، تهران (۱۳۷۱).
- ۳- به سوی پسامدرن (پسا ساختارگرایی در مطالعات ادبی)، تدوین و ترجمه: پیام یزدانجو، نشر مرکز، تهران (۱۳۸۱).
- ۴- هه مان سه رچاوه.
- ۵- هه مان سه رچاوه.
- ۶- جان لچت، (پنجاه متفکر بزرگ معاصر از ساختارگرایی تا پسامدرنینه)، ترجمه محسن حکیمی، نشر قطره، تهران (۱۳۷۷).
- ۷ و ۸ و ۹- ارغنون، شماره (۱۴).
- ۱۰- هه موو وته کانی ت.س. ئیلیهت له سه رچاوه ی پیشوو، له وتاری (اندیشه های شعر ت.س. الیوت) ی (Stephan Spender) وه رگیراون.